

Ο πρώτος ηλεκτρονικός διαλεκτικός χάρτης στην Ελλάδα: ο χάρτης της Λέσβου

ΑΓΓΕΛΙΚΗ ΡΑΛΛΗ & ΒΑΣΩ ΑΛΕΞΕΛΛΗ

Πανεπιστήμιο Πατρών

1. Εισαγωγή

Η δημιουργία *διαλεκτικών χαρτών* (dialectal maps) ξεκίνησε ήδη από το 19ο αιώνα (βλ. Chambers & Trudgill 1998) και πολλές χώρες διαθέτουν πλέον διαλεκτικούς άτλαντες, είτε σε έντυπη είτε σε ηλεκτρονική μορφή, όπως για παράδειγμα, η Ολλανδία, η Γαλλία, η Ιταλία και η Ρουμανία. Με εξαίρεση μια στοιχειώδη προσπάθεια δημιουργίας διαλεκτικού χάρτη της Κρήτης σε έντυπη μορφή από τον Κοντοσόπουλο (2008) στην Ελλάδα, μέχρι πρόσφατα, δεν είχε υπάρξει συστηματική προσπάθεια καταγραφής γλωσσικών δεδομένων η οποία να συνοδεύεται με αποτύπωσή τους σε ηλεκτρονικούς διαλεκτικούς χάρτες.

Στόχος της παρούσας μελέτης είναι η παρουσίαση του πρώτου και, προς το παρόν, μοναδικού ηλεκτρονικού διαλεκτικού χάρτη για τα ελληνικά δεδομένα, ο οποίος αφορά στη γλωσσική ποικιλία της Λέσβου, νησιού με διαλεκτικά φαινόμενα τα οποία δεν αποκλίνουν μόνο από την Κοινή Νέα Ελληνική (ΚΝΕ), αλλά διαφοροποιούνται και από περιοχή σε περιοχή. Ο συγκεκριμένος διαλεκτικός χάρτης είναι διαθέσιμος στην ελληνική και στην αγγλική γλώσσα και όλοι οι χρήστες έχουν ελεύθερη πρόσβαση σε αυτόν μέσω διαδικτύου από το σύνδεσμο: <http://lesvos.lmgd.philology.upatras.gr/?q=el/perioxes-raw&idiwma=39>

Η εργασία διαρθρώνεται ως εξής: Στη δεύτερη ενότητα παρουσιάζονται τα γλωσσικά φαινόμενα που περιλαμβάνει ο χάρτης καθώς και οι περιοχές της Λέσβου στις οποίες διερευνάται η παρουσία τους. Πρόκειται για πενήντα τρία γλωσσικά φαινόμενα, η εμφάνιση των οποίων αποτυπώνεται σε εβδομήντα μία περιοχές (χωριά) της Λέσβου. Από αυτές τις περιοχές εξαιρείται η πόλη της Μυτιλήνης, πρωτεύουσας της Λέσβου, στην οποία δεν υπάρχει γλωσσική ομοιογένεια, αφού τα τελευταία πενήντα χρόνια έχει δεχθεί κατοίκους από όλο το νησί καθώς και από άλλα μέρη της Ελλάδας. Στην τρίτη ενότητα περιγράφεται ο τρόπος συλλογής του γλωσσικού υλικού που χρησιμοποιήθηκε για την παρούσα έρευνα, ενώ στην τέταρτη εξηγούνται οι συμβάσεις που υιοθετήθηκαν προκειμένου να αποτυπωθεί στο χάρτη η συχνότητα χρήσης των γλωσσικών φαινομένων ανά περιοχή. Η εργασία κλείνει με μια σύνοψη της έρευνας για την υλοποίηση του ηλεκτρονικού διαλεκτικού χάρτη της Λέσβου.

2. Ο διαλεκτικός χάρτης της Λέσβου: γλωσσικά φαινόμενα και περιοχές μελέτης

Κατά το σχεδιασμό του διαλεκτικού χάρτη της Λέσβου καταβλήθηκε προσπάθεια να μην συμπεριληφθούν γλωσσικά φαινόμενα η παρουσία των οποίων είναι δεδομένη στο σύνολο της διαλεκτικής ποικιλίας της Λέσβου. Για παράδειγμα, καθώς η λεσβιακή διάλεκτος¹ εντάσσεται στην ευρύτερη ομάδα των βόρειων ελληνικών ιδιωμάτων (Τζιτζιλής σε προετοιμασία), είναι αναμενόμενο να εμφανίζει τα δύο βασικά γνωρίσματα του βόρειου φωνηεντισμού (Χατζιδάκις 1905), δηλαδή την *ανύψωση* (κοινώς, *στένωση*) των άτονων μέσων φωνηέντων /e/ και /o/ σε

¹ Στην εργασία γίνεται χρήση του όρου ‘διάλεκτος’ αντί για τον κοινώς χρησιμοποιούμενο όρο ‘ιδίωμα’, αφού θεωρούμε ότι η διάκριση διαλέκτου και ιδιώματος δεν έχει επιστημονική βάση. Το κριτήριο που συνήθως χρησιμοποιείται “το ιδίωμα είναι σε γενικές γραμμές κατανοητό από τους φυσικούς ομιλητές μιας γλώσσας, ενώ η διάλεκτος δεν είναι” (Κοντοσόπουλος 2008) στερείται επιστημονικής τεκμηρίωσης.

/i/ και /u/ αντίστοιχα (1), και την αποβολή (κοινώς, *κώφωση*) των άτονων /i/ και /u/ (2), τα οποία είναι απόντα από την ΚΝΕ:

	Λεσβιακή	ΚΝΕ	
(1)	ci'ti ²	ce'ri	‘κερί’
	'laθus	'laθos	‘λάθος’
(2)	'cei	'cei	‘χέρι’
	vno	vu'no	‘βουνό’

Για το λόγο αυτό, τα παραπάνω φαινόμενα δεν περιλαμβάνονται στο διαλεκτικό χάρτη. Αντίθετα, στο χάρτη αποτυπώνεται η παρουσία πενήντα τριών γλωσσικών φαινομένων που διαφέρουν από περιοχή σε περιοχή και τα οποία είναι καταναμημένα σε τέσσερα επίπεδα γλωσσολογικής ανάλυσης: *μορφολογία, μορφο-σύνταξη, φωνολογία, λεξιλόγιο*. Απουσιάζει το επίπεδο της καθαρής σύνταξης, αφού, συντακτικά, η διάλεκτος της Λέσβου (και η γλωσσική της ποικιλία) δεν αποκλίνει σε γενικές γραμμές από την ΚΝΕ.

Στον πίνακα που ακολουθεί παρουσιάζονται τα συγκεκριμένα φαινόμενα με επεξηγήσεις, όπου είναι απαραίτητο, και δίνεται ένα παράδειγμα χρήσης για το κάθε ένα από αυτά. Αξίζει να σημειωθεί ότι για τη γραφή των παραδειγμάτων χρησιμοποιήθηκε ο κώδικας γραφής που προτάθηκε από τη Ράλλη (2017) για τη γραπτή αποτύπωση της διαλέκτου της Λέσβου.

Πίνακας 1: Τα υπό εξέταση γλωσσικά φαινόμενα.

Μορφολογία:	<p>Αρσενικό άρθρο στην ονομαστική γι και μορφή του θηλυκού ως γη: Πρόκειται για εξάλειψη της διαφοράς ανάμεσα στο θηλυκό και το αρσενικό άρθρο, η οποία συμβαίνει μόνο στην ονομαστική του ενικού, και συνδυασμό τους με το σύμφωνο [γ]. Π.χ. <i>γι Νίκους</i> ‘ο Νίκος’³, <i>γη γυναίκα</i> ‘η γυναίκα’.</p> <p>Απουσία αρσενικού άρθρου στην ονομαστική του ενικού (κυρίως των αρσενικών κύριων ονομάτων). Π.χ. <i>Νίκους αρβουσιάστσι μια Μυτιληνιά</i>. ‘Ο Νίκος αρραβωνιάστηκε μία Μυτιληνιά’.</p> <p>Ρήματα Δεύτερης Κλιτικής Τάξης⁴ (KT2): Το β’ και γ’ πρόσωπο ενικού του ενεστώτα των ρημάτων της ΚΤ2 διατηρεί τον αρχαιοπρεπή τύπο των αρχαίων συνηρημένων ρημάτων σε <i>-εω</i>. Π.χ. <i>απαντείς, απαντεί</i> ‘απαντάς, απαντά’.</p> <p>Αποκλίνουσα μορφή Προστακτικής: Πολλά από τα αρχαιοπρεπή ρήματα σε <i>-εω</i> της ΚΤ2 εμφανίζουν την προστακτική της όψης του συνοπτικού σε <i>-ει</i>, αντί για τον τύπο σε <i>-α</i>, ενώ υπάρχει και ημφωνοποίηση η οποία συμφωνοποιείται. Π.χ. <i>φόργει</i> ‘φόρα’.</p> <p>Αόριστος με -κ-: Ορισμένα ρήματα διατηρούν τους αρχαιοπρεπείς τύπους του αόριστου σε <i>-κ-</i>. Π.χ. <i>δώκα</i> ‘έδωσα’.</p>
--------------------	---

² Στο πλαίσιο της παρούσας μελέτης τα παραδείγματα που παρέχουν φωνολογικές πληροφορίες αποδίδονται σύμφωνα με το *Διεθνές Φωνητικό Αλφάβητο* (ΔΦΑ, Atkins & Rundell 2008).

³ Οι μεταφράσεις των διαλεκτικών παραδειγμάτων στην ΚΝΕ δίνονται σε μονά εισαγωγικά (‘’).

⁴ Η κλιτική τάξη είναι καθαρά μορφολογικό χαρακτηριστικό και διασφαλίζει το σωστό συνδυασμό θεμάτων και κλιτικών επιθημάτων (βλ. Ράλλη 2005). Σχετικά με την κατανομή των ονομάτων και ρημάτων σε κλιτικές τάξεις έχει ακολουθηθεί το μοντέλο που προτείνεται από τη Ράλλη (2005).

	<p>Ρηματικές καταλήξεις με -ου-: Σε ορισμένα ρήματα στην παθητική φωνή του πληθυντικού του αορίστου εμφανίζονται καταλήξεις με -ου-, αντί για αυτές με -η- της ΚΝΕ. Πρόκειται για διαλεκτικούς νεωτερισμούς. <i>Π.χ. χρειαστούσαν</i> ‘χρειάστηκαν’.</p> <p>Ρηματική κατάληξη τρίτου πληθυντικού του αορίστου της ενεργητικής φωνής σε -ασι: <i>Π.χ. κλειδώσασι</i> ‘κλείδωσαν’.</p> <p>Αύξηση η-: Ορισμένα ρήματα εμφανίζουν αύξηση η- σε παρατατικό και αόριστο, ενώ γενικότερα η αύξηση δεν αποτελεί παραγωγικό φαινόμενο στη διάλεκτο. <i>Π.χ. ηπάγαινα</i> ‘πήγαινα’, <i>ηπήγα</i> ‘πήγα’.</p> <p>Παραγωγικό επίθημα -αδα: Χρήση του παραγωγικού επιθήματος -αδα, το οποίο προέρχεται από το βενετσιάνικο -ada. <i>Π.χ. βαριτάδα</i> ‘βαρεμάρα’ < <i>βαρύς</i>.</p> <p>-ι- στον πληθυντικό του ενεστώτα: Παρουσία του -ι- στις ρηματικές καταλήξεις του πληθυντικού ενεστώτα. <i>Π.χ. σκουνόμιστι(ν)</i> ‘σηκώνομαστε’, <i>σκόνιντιν</i> ‘σηκώνονται’.</p> <p>Καταλήξεις παρατατικού: Ο παρατατικός εμφανίζει σημαντική ποικιλία κλιτών τύπων, οι οποίοι συνδυάζουν την εξέλιξη αρχαιοελληνικών τύπων με νεότερους που έχουν διαμορφωθεί με βάση το γλωσσολογικό φαινόμενο της παραδειγματικής ομοιομορφίας⁵. Για παράδειγμα, στο πρώτο πρόσωπο του ενικού υπάρχει η ακόλουθη διαφοροποίηση σε παθητική και ενεργητική φωνή:</p> <p>-όμνα: <i>Π.χ. καθόμνα</i> ‘καθόμωνα’ -όμνταν: <i>Π.χ. καθόμνταν</i> -όμντων: <i>Π.χ. καθόμντων</i> -ουμνταν: <i>Π.χ. κάθουμνταν</i> -ουμντων: <i>Π.χ. κάθουμντων</i> -ουμνα: <i>Π.χ. βρόντουμνα</i> < <i>βρουντώ</i> ‘χτυπώ’. -ουμ: <i>Π.χ. βρόντουμ</i> ‘χτυπούσα’.</p> <p>Σημειώνεται ότι στις καταλήξεις του παρατατικού της ενεργητικής φωνής προστίθεται και η συνήθης με -ουσ- στον ενικό, η οποία όμως είναι η μόνη χρησιμοποιούμενη στον πληθυντικό (<i>π.χ. βρουντούσαμι</i>).</p> <p>Ετερόκλιση⁶ ουδέτερων ουσιαστικών: Ορισμένα ουδέτερα ουσιαστικά κλίνονται σύμφωνα με περισσότερες της μίας κλιτικές τάξεις⁷.</p> <p>-ια: <i>Π.χ. λάθια</i> (ΚΤ6) και <i>λάθ</i> (ΚΤ7) ‘λάθη’, αλλά και -ητα: <i>Π.χ. λάθητα</i> (ΚΤ8) (βλ. Ράλλη 2005 για τις ονοματικές κλιτικές τάξεις).</p>
--	--

⁵ Η *παραδειγματική ομοιομορφία* ορίζεται ως η μείωση ή εξάλειψη των μορφολογικών και φωνολογικών διαφοροποιήσεων μέσα σε ένα κλιτικό παράδειγμα, με αποτέλεσμα αυτό να καθίσταται ομοιόμορφο (Bussmann 1996).

⁶ Η *ετερόκλιση* (heteroklisis) ορίζεται ως η ιδιότητα του λεξήματος να περιλαμβάνει στο κλιτικό του παράδειγμα δύο ή περισσότερες κλιτικές τάξεις (βλ. Stump 2006).

⁷ Σύμφωνα με τη Ralli (2000) η κατηγοριοποίηση των ονομάτων σε κλιτικές τάξεις γίνεται με γνώμονα δύο βασικά κριτήρια: (α) τη συστηματική αλλομορφική ποικιλία του θέματος, και (β) τη μορφή του συνόλου των κλιτικών επιθημάτων που συνδέονται με αυτό. Με βάση αυτά τα κριτήρια, η Ράλλη οργανώνει την κλίση των ονομάτων της ΚΝΕ σε οκτώ διαφορετικές κλιτικές τάξεις (βλ. αναλυτικά Ralli 2000, Ράλλη 2005). Αναφορικά με την κατηγοριοποίηση των ονομάτων της διαλέκτου της Λέσβου σε κλιτικές τάξεις βλ. Αλεξέλλη & Ράλλη 2014, Αλεξέλλη 2015.

Μορφο-σύνταξη:	Μετάκλιση: Σε μερικές περιοχές της Λέσβου (π.χ. στην Αγιάσο) ο αδύναμος τύπος της αντωνυμίας έπεται του ρήματος αντί να προηγείται. Π.χ. <i>δουκίμασές το; 'το δοκίμασες;'</i>
Φωνολογία:	Επένθεση: Επένθεση του [i] χάριν ευφωνίας σε συνεκφορές. Π.χ. <i>Θέλιν τν-ι-μκρή⁸ για νύφ.</i> 'Θέλουν τη μικρή για νύφη'. Αποβολή δευτερογενούς [i]: Αποβολή του δευτερογενούς [i] που δημιουργείται από ανύψωση του άτονου [e] λόγω του βόρειου φωνηεντισμού, φαινόμενο συνήθως μη αποδεκτό σε πολλά βόρεια ιδιώματα. Π.χ. <i>γώ < ιγώ 'εγώ'.</i> Τσιτακισμός: Τροπή του [c] σε [ts] μπροστά από τα πρόσθια φωνήεντα [i] και [e]. Π.χ. <i>τσιρός 'καιρός'.</i> Συνίζηση και αποβολή ημιφώνου: Αποβολή ημιφώνου [j] και ουρανικοποίηση του [s] που προηγείται. Π.χ. <i>μασά 'μασιά'.</i> Τουρκική επίδραση: Αποφυγή συμφωνικού συμπλέγματος με σύμφωνο και [r]. Π.χ. <i>άσπηρ</i> αντί για <i>άσπρ</i> 'άσπρη'. Τροπή του [t] σε [c]: Τροπή του [t] σε [c] πριν από [i] ή [e]. Π.χ. <i>κυρί 'τυρί'.</i>
Λεξιλόγιο:	Έκφραση σ ντουνιαντέ 'στο ντουνιά': Π.χ. <i>Η βαριτάδα σ ντουνιαντέ είναι πουλ'ύ⁹ μιγάλ.</i> 'Η βαρεμάρα στο ντουνιά είναι πολύ μεγάλη'. Ρήματα: <i>κτσιίζου</i> 'πασπαλίζω'. Π.χ. <i>Κτσιίσι κουμάτ αλάτ να νουστιμίσ του φαγί.</i> 'Ρίξε λίγο αλάτι να νοστιμίσει το φαγητό'. <i>σμαρίζου</i> 'σημαδεύω'. Π.χ. <i>Λουγιάζιν καλά αυτόν που σμαρίζιν.</i> 'Βλέπουν καλά αυτόν που σημαδεύουν'. Επιρρήματα - Δείκτες λόγου: <i>πάτσι</i> 'μήπως'. Π.χ. <i>Πάτσι πας ζ-Μυτιλήν' τούτην' τ-βδουμάδα;</i> 'Μήπως πας στη Μυτιλήνη αυτή την εβδομάδα;' <i>ίντα</i> 'τι'. Π.χ. <i>T-ίντα είναι κόρ-ιμ;</i> 'Τι είναι κόρη μου;' <i>πέτα</i> 'άλλωστε' < 'πες τα'. Π.χ. <i>Πέτα, έν είπα τσι τίπουτα.</i> 'Ε, δεν είπα και τίποτα'. <i>ταπέ</i> 'μετά'. Π.χ. <i>Τέλειουσι τ δλειά-σ, ταπέ πάνι στου-γκαφινέ.</i> 'Τελείωσε τη δουλειά σου, μετά πήγαινε στο καφενείο'. <i>έδαφνα</i> < εδώ + έφνα 'εδώ'.

⁸ Το σύμβολο της παύλας (-) στο εσωτερικό των διαλεκτικών παραδειγμάτων συμβολίζει την ύπαρξη κάποιου φωνολογικού φαινομένου στα όρια των λέξεων (φαινόμενο φραστικής φωνολογίας, βλ. Νέσπορ 1999).

⁹ Με το σύμβολο της αποστρόφου (') συμβολίζονται οι ουρανικοποιήσεις στο εσωτερικό των διαλεκτικών παραδειγμάτων.

<p>Π.χ. <i>Κάτσι έδαφνα να σι βλέπου</i>. ‘Κάθισε εδώ να σε βλέπω’. <i>έδαφτου</i> < εδώ + έφτου ‘εκεί’.</p> <p>Π.χ. <i>Κάτσι έδαφτου να σι βλέπω</i>. ‘Κάθισε εκεί να σε βλέπω’. <i>έδατσει</i> < εδώ + εκεί (με τσιτακισμό) ‘εκεί’.</p> <p>Π.χ. <i>Κάτσι έδατσει να σι βλέπου</i>. ‘Κάθισε εκεί να σε βλέπω’. <i>έδγιτς</i> < εδώ + έτσι ‘έτσι’.</p> <p>Π.χ. <i>Γιατί μι λουγιάγ’ς έδγιτς</i>; ‘Γιατί με κοιτάζεις έτσι;’ <i>έγ’τσι</i> ‘έτσι’.</p> <p>Π.χ. <i>Έγ’τσι που τραγούδγει φάν’τσι σουστή ανιραγίδα</i>. ‘Έτσι όπως τραγουδούσε φάνηκε σαν σωστή νεράιδα’. <i>ότλιγια</i> < ότι + τίλιγια ‘όπως, με όποιο τρόπο’.</p> <p>Π.χ. <i>Ότλιγια τσι να τς του λέγου έ-γκαταλαβαίν’</i>. ‘Όπως και να της το λέω δεν καταλαβαίνει’. <i>τότισου</i> < τότε + εσύ ‘τότε’.</p> <p>Π.χ. <i>Τότισου τουν ήφια κουμμάτ φαγί</i>. ‘Τότε του έφερα λίγο φαγητό’. <i>μό</i> ‘μόνο’.</p> <p>Π.χ. <i>Μό στουλίδια τσι μπιχλιμπίδια είσι</i>. ‘Μόνο στολίδια και μπιχλιμπίδια είσαι’. <i>πλια</i> ‘πια’.</p> <p>Π.χ. <i>Έ σ αντέχου πλια</i>. ‘Δεν σε αντέχω πια’. <i>πλιο</i> ‘πια’.</p> <p>Π.χ. <i>Έ σ αντέχου πλιο</i>. ‘Δεν σε αντέχω πια’. <i>λιο</i> ‘πια’.</p> <p>Π.χ. <i>Έ σ αντέχου λιο</i>. ‘Δεν σε αντέχω πια’. <i>γιο</i> ‘πια’.</p> <p>Π.χ. <i>Έ σ αντέχου γιο</i>. ‘Δεν σε αντέχω πια’.</p> <p><u>Δεικτικές αντωνυμίες:</u></p> <p><i>έτσους</i> ‘εκείνος’.</p> <p>Π.χ. <i>Έτσους έν είναι μι τα σουστά-τ</i>. ‘Εκείνος δεν είναι με τα σωστά του’. <i>τσος</i> ‘εκείνος’.</p> <p>Π.χ. <i>Τσος έν είναι μι τα σουστά-τ</i>. ‘Εκείνος δεν είναι με τα σωστά του’. <i>τσόνους</i> ‘εκείνος’.</p> <p>Π.χ. <i>Τσόνους έν είναι μι τα σουστά-τ</i>. ‘Εκείνος δεν είναι με τα σωστά του’. <i>έγ’τσους</i> ‘εκείνος’.</p> <p>Π.χ. <i>Έγ’τσους έν είναι μι τα σουστά-τ</i>. ‘Εκείνος δεν είναι με τα σωστά του’. <i>τσείνουνας</i> ‘εκείνος’.</p> <p>Π.χ. <i>Τσείνουνας έν είναι μι τα σουστά-τ</i>. ‘Εκείνος δεν είναι με τα σωστά του’. <i>εύτους</i> ‘αυτός’.</p> <p>Π.χ. <i>Εύτους έν είναι μι τα σουστά-τ</i>. ‘Αυτός δεν είναι με τα σωστά του’. <i>εύτνους</i> ‘αυτός’.</p> <p>Π.χ. <i>Εύτνους έν είναι μι τα σουστά-τ</i>. ‘Αυτός δεν είναι με τα σωστά του’.</p>

Ο ηλεκτρονικός διαλεκτικός χάρτης της Λέσβου είναι διαδραστικός, γεγονός που δίνει στο χρήστη τη δυνατότητα να μεταβεί εύκολα σε οποιοδήποτε από τα παραπάνω φαινόμενα. Κάθε φαινόμενο διαθέτει τη δική του διαδικτυακή σελίδα, στην οποία δίνεται η περιγραφή του, ώστε να είναι άμεσα προσβάσιμο τόσο σε διαλεκτόφωνους όσο και σε μη διαλεκτόφωνους χρήστες. Παράλληλα, τα φαινόμενα συνοδεύονται από ηχητικά αρχεία, τα οποία αποτυπώνουν με

ακρίβεια την προφορά του υπό εξέταση υλικού. Όπως προαναφέρθηκε, η παρουσία των παραπάνω γλωσσικών φαινομένων διερευνάται σε εβδομήντα μία περιοχές της Λέσβου:

Πίνακας 2: Οι περιοχές μελέτης.

1. Αγία Παρασκευή	2. Αγιάσος	3. Άγρα	4. Ακράσι
5. Αμπελικό	6. Ανεμώτια	7. Άντισσα	8. Αρίσβη
9. Άργενος	10. Ασώματος	11. Αφάλωνας	12. Βασιλικά
13. Βατερά	14. Βατούσα	15. Βαφειό	16. Βρισά
17. Δάφια	18. Δρώτα	19. Ερεσός	20. Θερμή
21. Ίππειος	22. Κάτω Τρίτος	23. Κάπη	24. Καλλονή
25. Κεραμειά	26. Κλειώ	27. Κοντουρουδιά	28. Κώμη
29. Λάμπου Μύλοι	30. Λαφιώνα	31. Λεπέτυμνος	32. Λισβόρι
33. Λουτρά	34. Μανταμάδος	35. Μεγαλοχώρι	36. Μεσαγρός
37. Μεσότοπος	38. Μιστεγνά	39. Μυχός	40. Μόλυβος
41. Μόρια	42. Νέες Κυδωνίες	43. Νάπη	44. Νεοχώρι
45. Πάμφιλα	46. Πέτρα	47. Παλαιοχώρι	48. Παλαιόκηπος
49. Παναγιούδα	50. Παπάδος	51. Παράκοιλα	52. Πελόπη
53. Πηγγή	54. Πλαγιά	55. Πλακάδος	56. Πλωμάρι
57. Πολυχίτος	58. Πτερούντα	59. Σίγρι	60. Σκάλα Συκαμιάς
61. Σκάλα Λουτρών	62. Σκαλοχώρι	63. Σκουτάρος	64. Σκόπελος
65. Στύψη	66. Συκαμιά	67. Συκούντα	68. Τρύγονας
69. Υψηλομέτωπο	70. Φίλια	71. Χίδηρα	

Πρόκειται για χωριά τα οποία εξακολουθούν να κατοικούνται, αν και μερικά από αυτά (π.χ. Δρώτα, Μυχός) αριθμούν πλέον ελάχιστους κατοίκους.

3. Συλλογή υλικού

Το υλικό που αποτέλεσε τη βάση για την επιλογή των γλωσσικών φαινομένων που περιλαμβάνονται στο χάρτη αντλήθηκε τόσο από προφορικές μαρτυρίες (πρωτογενείς πηγές) όσο και από γραπτά δεδομένα (δευτερογενείς πηγές) σχετικά με τη διάλεκτο της Λέσβου (Αναγνώστου 1903· Kretschmer 1905· Σακκάρης 1940· Ράλλη 2017). Τα προφορικά δεδομένα προέρχονται από ηχογραφήσεις αφηγήσεων σε αυθόρμητο διαλεκτικό λόγο οι οποίες ανήκουν στο *Εργαστήριο Νεοελληνικών Διαλέκτων* (Ε.ΝΕ.ΔΙ.) του Πανεπιστημίου Πατρών (www.lmgd.philology.upatras.gr), και η συλλογή των οποίων έγινε σύμφωνα με την εθνογραφική μέθοδο συλλογής πρωτότυπου υλικού, όπως αυτή περιγράφεται από τους Παπαζαχαρίου & Αρχάκη (2003).

Λόγω της ειδικά στοχευμένης έρευνας με σκοπό τη διαμόρφωση του χάρτη, χρησιμοποιήθηκαν ερωτηματολόγια, τα οποία διανεμήθηκαν σε ομιλητές όλων των υπό εξέταση περιοχών της Λέσβου. Για κάθε ένα φαινόμενο υπήρχαν ειδικά διαμορφωμένες προτάσεις (3-4) τις οποίες κλήθηκαν να αναγνωρίσουν ή να απορρίψουν ακουστικά οι φυσικοί ομιλητές. Τις προτάσεις πρόφεραν ερευνητές οι οποίοι ήταν επίσης φυσικοί ομιλητές της διαλέκτου. Για παράδειγμα, για το φαινόμενο, *πάτσι* ‘μήπως’ του λεξιλογίου, οι συνεντευξιαζόμενοι όλων των υπό εξέταση περιοχών άκουσαν τις παρακάτω προτάσεις: (α) *Πάτσι πας ζντου πάππου, να τ πας τσι του φαγι*; ‘Μήπως πηγαίνεις στον παππού, να του πας και το φαγητό;’. (β) *Πρόσιχι νι γιαγιά πάτσι βγει όζου. Κρυγ’ών’ πουλ’ύ σήμια*. ‘Πρόσεχε τη γιαγιά μήπως βγει έξω. Κάνει πολύ κρύο σήμερα’. (γ) *Πάτσι θα πιάγ’ς αμ-ντου γιατρό να πάρς τσι-ιτάσεις-ιμ*; ‘Μήπως θα περάσεις από το γιατρό να πάρεις τις εξετάσεις μου’. (δ) *Πάτσ-είσι στου μπαχτσέ*; *Να κόψ τσι μιλ’τζάνις*. ‘Μήπως είσαι στο περιβόλι; Να κόψεις και μελιτζάνες’.

Η διαδικασία ήταν εξαιρετικά εύκολη για τους ερωτώμενους πληροφορητές καθώς κρίθηκαν να επιλέξουν ανάμεσα σε δύο δυνατές απαντήσεις του τύπου 'ναι/όχι', οι οποίες δήλωναν τη χρήση ή την άγνοια, αντίστοιχα, του κάθε γλωσσικού φαινομένου. Τα ερωτηματολόγια απαντήθηκαν από έξι άτομα (τρεις γυναίκες και τρεις άνδρες) από κάθε υπό εξέταση περιοχή. Όλοι οι πληροφορητές ήταν άνω των εξήντα ετών, με χαμηλό μορφωτικό επίπεδο και μόνιμοι κάτοικοι των περιοχών, χωρίς να έχουν μετακινηθεί σε άλλη περιοχή, ή/και εκτός Λέσβου τα τελευταία 20 χρόνια.

4. Αποτύπωση φαινομένων στο χάρτη

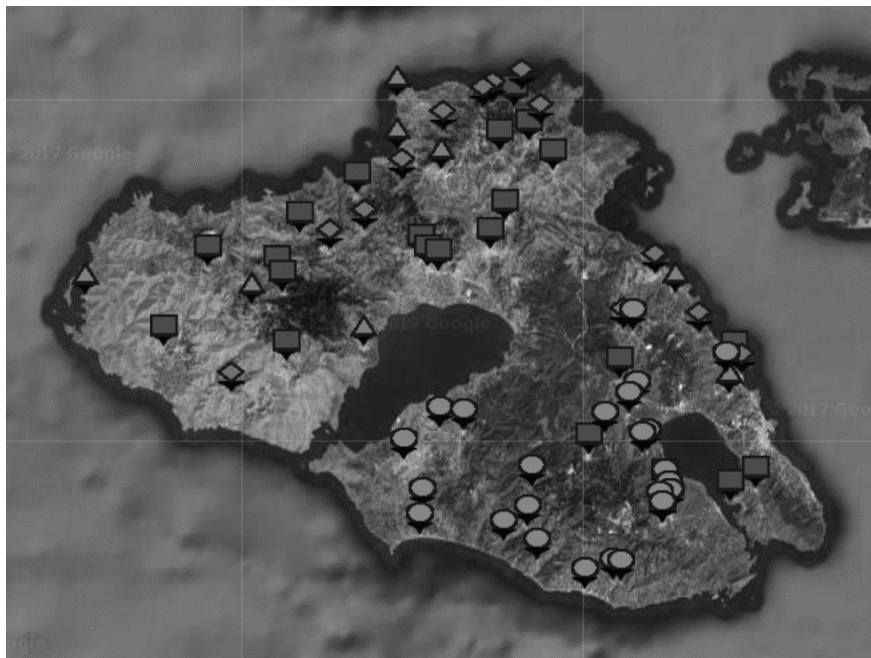
Όπως έχει ήδη αναφερθεί, το κάθε γλωσσικό φαινόμενο διαθέτει τη δική του διαδικτυακή σελίδα. Εκεί εμφανίζονται τα αποτελέσματα που συγκεντρώθηκαν μέσω των ερωτηματολογίων, τα οποία προηγουμένως είχαν υπολογιστεί σε ποσοστά εμφάνισης επί τοις εκατό (%). Τα ποσοστά αποτυπώνονται στο χάρτη μέσω συμβατικών ενδείξεων.

Πίνακας 3: Η μορφή των ενδείξεων με τις οποίες αποτυπώνονται τα ποσοστά εμφάνισης των εκάστοτε φαινομένων ανά περιοχή.

Σύμβολο	Χρώμα συμβόλου	Ποσοστό (%)
◆	Μπλε	0% - 24%
▲	Κίτρινο	25% - 49%
■	Πράσινο	50% - 74%
●	Κόκκινο	75% - 100%

Μέσω των παραπάνω ενδείξεων, ο επισκέπτης πληροφορείται για την ύπαρξη και την ποσοστιαία εμφάνιση του κάθε φαινομένου ανά περιοχή.

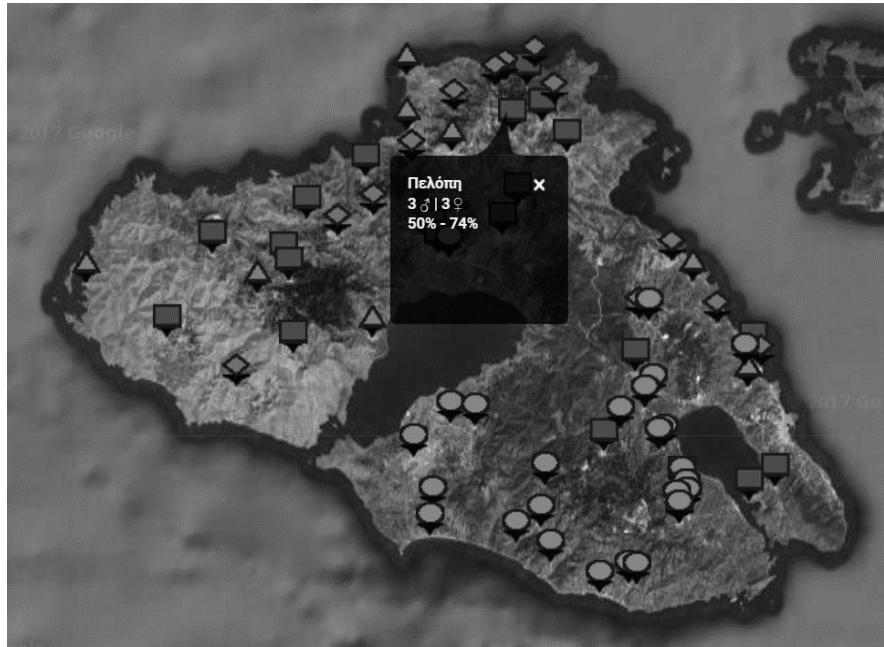
Εικόνα 1: Ποσοστιαία εμφάνιση της κατάληξης *-ουμ* του παρατατικού ανά περιοχή.

Όπως φαίνεται στην εικόνα 1, η χρήση της κατάληξης *-ουμ* του παρατατικού (π.χ. *πλάλουμ* του ρήματος *πλαλώ* 'τρέχω') διαφέρει από περιοχή σε περιοχή. Πιο συγκεκριμένα, φαίνεται να παρουσιάζει υψηλά ποσοστά εμφάνισης (75% - 100%) κυρίως στη νότια Λέσβο

(αποτυπώνεται με κόκκινο κύκλο), ενώ απουσία ή το μικρότερο ποσοστό (ρόμβος χρώματος μπλε) καταγράφεται σε περιοχές που δέχθηκαν πολλούς πρόσφυγες (π.χ. Θερμή) από τα απέναντι μικρασιατικά παράλια το 1922.

Εικόνα 2: Εμφάνιση πληροφοριών σχετικά με την περιοχή, τους πληροφορητές και την ποσοστιαία εμφάνιση της κατάληξης -ουμ του παρατατικού.

Παράλληλα, ο διαλεκτικός χάρτης της Λέσβου δίνει τη δυνατότητα στο χρήστη να πληροφορηθεί σχετικά με τον αριθμό των ομιλητών που έχουν απαντήσει το ερωτηματολόγιο ανά περιοχή. Όπως φαίνεται στην εικόνα 2, στην περιοχή της Πελόπης (βόρεια Λέσβο) έχουν ερωτηθεί έξι άτομα (τρεις άνδρες και τρεις γυναίκες) σχετικά με τη χρήση της κατάληξης -ουμ στον παρατατικό και η ποσοστιαία εμφάνιση του φαινομένου εκεί κυμαίνεται σε ποσοστό 50% - 74% (πράσινο τετράγωνο).

5. Επίλογος

Στη μελέτη αυτή παρουσιάστηκε ο πρώτος και μοναδικός, μέχρι στιγμής, ηλεκτρονικός διαλεκτικός χάρτης στην Ελλάδα, ο χάρτης της Λέσβου. Η υλοποίησή του είναι ένα εξαιρετικά καινοτόμο εγχείρημα για τα ελληνικά δεδομένα το οποίο ευελπιστούμε να δώσει έναυσμα για τη δημιουργία παρόμοιων διαλεκτικών χαρτών και σε άλλες περιοχές της Ελλάδας.

Όπως αναφέρθηκε, ο ηλεκτρονικός διαλεκτικός χάρτης της Λέσβου περιλαμβάνει συνολικά εβδομήντα μία περιοχές του νησιού, στις οποίες αποτυπώνεται η παρουσία πενήντα τριών γλωσσικών φαινομένων. Τα φαινόμενα είναι κατανεμημένα σε τέσσερα επίπεδα γλωσσολογικής ανάλυσης (μορφολογία, μορφο-σύνταξη, φωνολογία, λεξιλόγιο) και για κάθε ένα από αυτά διατίθεται περιγραφή, ώστε να είναι άμεσα προσβάσιμα τόσο σε διαλεκτόφωνους όσο και σε μη διαλεκτόφωνους χρήστες. Παράλληλα, συνοδεύονται από ηχητικά αρχεία προκειμένου να δίνεται με ακρίβεια η προφορά του υπό εξέταση υλικού. Η παρουσία των γλωσσικών φαινομένων στις διαφορετικές περιοχές διερευνήθηκε μέσω ερωτηματολογίων τα οποία απαντήθηκαν από γηγενείς ομιλητές. Τα αποτελέσματα που συγκεντρώθηκαν από τα ερωτηματολόγια αποτυπώνονται στο χάρτη μέσω συμβατικών ενδείξεων με τις οποίες ο επισκέπτης πληροφορείται την ύπαρξη και την ποσοστιαία εμφάνιση του κάθε φαινομένου ανά περιοχή, ενώ δίνονται και πληροφορίες για το είδος των πληροφορητών.

Ευχαριστίες

Τις ειλικρινείς μας ευχαριστίες απευθύνουμε στη Γενική Γραμματεία Αιγαίου και Νησιωτικής Πολιτικής (2010-2016), η ευγενής χορηγία της οποίας έκαναν δυνατή την έρευνα και υλοποίηση του διαλεκτικού χάρτη στο πλαίσιο του ερευνητικού προγράμματος *Καταγραφή, μελέτη και χαρτογράφηση των ιδιωμάτων της Λέσβου* με επιστημονική υπεύθυνη την καθηγήτρια Αγγελική Ράλλη.

Βιβλιογραφία

- Αλεξέλλη, Β. & Ράλλη, Α. (2014) *Ετερόκληση και Παραδειγματική Ομοιομορφία στην Ονοματική Κλίση της Λέσβου και των Κυδωνιών*. Αδημοσίευτη γραπτή παρουσίαση στο 6ο Διεθνές Συνέδριο Νεοελληνικών διαλέκτων και Γλωσσολογικής Θεωρίας, Σεπτέμβριος 25-28, 2014, Πάτρα.
- Αλεξέλλη, Β. (2015) Αναδιάρθρωση Κλιτικών Παραδειγμάτων στην Ονοματική Κλίση της Λέσβου και των Κυδωνιών. Στο *Πρακτικά του 3^{ου} Διεθνούς Συνεδρίου Μεταπτυχιακών Φοιτητών Γλωσσολογίας του Πανεπιστημίου Πατρών (PICG3)*, 41-51.
- Αναγνώστου, Σ. (1903) *Λεσβιακά, ήτοι συλλογή λαογραφικών περι Λέσβου πραγματειών*. Αθήνα.
- Atkins, B. T. S. & Rundell, M. (2008) *The Oxford guide to practical lexicography*. Oxford: Oxford University Press.
- Bussmann, H. (1996) *Routledge dictionary of language and linguistics*. London & New York: Routledge.
- Chambers, J. K. & Trudgill, P. (1998) *Dialectology*. Cambridge University Press.
- Kretschmer, P. (1905) *Der Heutige Lesbische Dialekt*. Wien: Alfred Holder.
- Κοντοσόπουλος, Ν. Γ. (2008) *Διάλεκτοι και ιδιώματα της Νέας Ελληνικής*. Αθήνα: Εκδόσεις Γρηγόρη.
- Νέσπορ, Μ. (1999) *Φωνολογία*. Αθήνα: Πατάκης.
- Παπαζαχαρίου, Δ., & Αρχάκης, Α. (2003) Εθνογραφικός προσδιορισμός δεδομένων από νεανικές συνομιλίες. *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα* 23: 289-300.
- Ράλλη, Α. (2005) *Μορφολογία*. Αθήνα: Πατάκης.
- Ralli, A. (2000) A Feature-based Analysis of Greek Nominal Inflection. *Glossologia* 11-12, 201-228.
- Ράλλη, Α. (2017) *Λεξικό διαλεκτικής ποικιλίας Κυδωνιών, Μοσχονησίων και Βορειοανατολικής Λέσβου*. Αθήνα: Ίδρυμα Ιστορικών Μελετών.
- Σάκκαρης, Γ. (1940) Περί της διαλέκτου των Κυδωνιέων εν συγκρίσει προς τας Λεσβιακάς. *Μικρασιατικά Χρονικά* 3. Αθήνα.
- Stump, G. T. (2006) Heterocclisis and paradigm linkage. *Language* 82(2): 279-322.
- Τζιτζιλής, Χ. (σε προετοιμασία) *Νεοελληνικές διάλεκτοι*. Θεσσαλονίκη.
- Χατζιδάκις, Γ. (1905) *Μεσαιωνικά και Νέα Ελληνικά*. Αθήνα: Σακελλαρίου.